

Zaštita knjižnične građe: stanje u narodnim knjižnicama Bjelovarsko-bilogorske županije

Ćafor, Jelena

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:490290>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-20**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI

IZVANREDNI STUDIJ BIBLIOTEKARSTVA

Ak. god. 2019/2020

Jelena Čafor

**Zaštita knjižnične građe: stanje u narodnim knjižnicama Bjelovarsko-
bilogorske županije**

Diplomski rad

Mentor: dr.sc. Ana Barbarić, izv.prof.

Zagreb 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, *Jelena Čafor*, ovime izjavljujem da je moj diplomski rad pod naslovom *Zaštita knjižnične građe: stanje u narodnim knjižnicama Bjelovarsko-bilogorske županije* rezultat moga vlastitog istraživačkog rada, da se temelji i oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Niti jedan dio ovoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili drugoj ustanovi. Sadržaj moga rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Zagreb, travanj 2020.

Sadržaj

Izjava o akademskoj čestitosti.....	2
Sažetak	4
Summary	5
Uvod	6
Narodne knjižnice	7
Zaštita knjižnične građe	8
Začetci zaštite knjiga	8
Suvremena zaštita knjižnične građe	9
Priroda građe	9
Okolišni uvjeti	10
Temperatura i relativna vlaga	10
Svjetlo	11
Atmosferska i kruta zagađenja	12
Plijesni	13
Kukci i štetočine	13
Postupanje s građom.....	15
Edukacija korisnika kao mjera zaštite	17
Revizija i otpis	19
Katastrofe	21
Upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa.....	22
Procjena rizika	23
Mjere preventivne zaštite.....	25
Spremnost za slučaj katastrofe	26
Reakcija i odgovor na katastrofu	27
Obnova nakon katastrofe	28
Istraživanje o zaštiti knjižnične građe u narodnim knjižnicama Bjelovarsko-bilogorske županije	30
Zaključak.....	41
Popis literature.....	42
Popis slika	44
Prilog 1: Anketni upitnik.....	45

Sažetak

Ovaj diplomski rad bavi se problematikom zaštite knjižnične građe koja bi u suvremenim knjižnicama trebala biti prepoznata kao važan dio cjelokupnog poslovanja. Zaštiti građe pristupljeno je s više različitih aspekata, od svakodnevnih postupaka kojima se može zaštititi građa i produžiti njen vijek trajanja pa do mjera preventivne zaštite koje su knjižnice dužne poduzimati kako bi se spriječila ili barem minimizirala šteta nastala prilikom pojave neke katastrofe.

U sklopu ovog rada, u ožujku 2020. godine provedeno je i istraživanje među narodnim knjižnicama Bjelovarsko-bilogorske županije. Glavni cilj bio je utvrditi u kojoj se mjeri zaštita knjižnične građe provodi u konkretnim knjižnicama. Rezultati istraživanja su relativno zadovoljavajući jer pokazuju da je zaštita građe u ovim knjižnicama shvaćena dosta ozbiljno. To vidimo iz podatka da gotovo sve knjižnice imaju izdvojena određena godišnja financijska sredstva namijenjena za zaštitu građe. Opremljenost knjižnica opremom za pomoć u provođenju mjera zaštite također je zadovoljavajuća. Nešto lošiji je podatak da samo polovica knjižnica ima izrađen Plan mjera za slučaj katastrofe kao mjeru preventivne zaštite knjižnične građe, no i ostale knjižnice koje ga još nemaju su uglavnom izrazile spremnost za izradu takvog plana.

Ključne riječi: zaštita knjižnične građe, narodne knjižnice, Plan mjera za slučaj katastrofe.

Summary

This paper deals with the issue of library materials preservation which should be recognized as an important part of the overall library business in contemporary libraries. Materials preservation is accessed through many different aspects, from daily procedures that can preserve the material and extend its lifespan, up to preventive protection measures that libraries are required to take to prevent or at least minimize the damage caused by disaster.

As part of this paper, in March 2020, a survey was conducted among the public libraries of Bjelovar-Bilogora County. The main goal was to determine the extent to which the library materials preservation is implemented in specific libraries. The results of the research are relatively satisfactory because they show that the protection of materials in these libraries is taken quite seriously. We can see this from the fact that almost all libraries have allocated certain annual financial resources intended for the materials preservation. The amount of equipment to assist in the implementation of protection measures in libraries is also satisfactory. Slightly worse is the fact that only half of the libraries have developed a Disaster Action Plan as a measure of preventive library materials preservation, but other libraries that do not yet have it have mostly expressed readiness to develop such a plan.

Keywords: library materials preservation, public libraries, Disaster Action Plan.

Uvod

Ljudi su od najranijih vremena imali potrebu zaštititi svoju imovinu. Tu su svakako spadale i knjige koje su bile rijetke, a samim time i vrijedno naslijeđe koje je trebalo čuvati pa se vrlo rano javila potreba za knjižnicama. I u današnje vrijeme knjižnice su mjesta na kojima se, između ostalog, prikuplja i pohranjuje knjižnična građa koju je potrebno pravilno zaštititi kako bi se što duže sačuvala.

U ovom radu bit će naglašena nužnost podizanja svijesti o problematici zaštite knjižnične građe koja je ugrožena već zbog same prirode materijala na kojem je tiskana, kao i zbog okolišnih uvjeta te mogućih katastrofa uzrokovanih prirodnim ili ljudskim faktorom. Naglasak će biti stavljen na akcije koje knjižničari mogu svakodnevno i kontinuirano poduzimati kako bi se spriječila eventualna oštećenja jer je u konačnici uvijek bolje i jeftinije izdvojiti malo vremena i financijskih sredstava za prevenciju i zaštitu građe nego čekati da se oštećenja dogode jer će tada biti potrebno mnogo više vremena i sredstava za povrat građe u prvobitno stanje, ako će to uopće biti moguće.

Nakon obrađenog teorijskog dijela bit će opisani rezultati istraživanja zaštite knjižnične građe u narodnim knjižnicama Bjelovarsko-bilogorske županije kako bi se vidjelo u kojoj mjeri se teorija i praksa zaštite građe podudaraju, odnosno razilaze u stvarnim, konkretnim knjižnicama.

Narodne knjižnice

Narodne knjižnice su prema IFLA-inoj definiciji ustanove koje „osiguravaju pristup znanju, informacijama, cjeloživotnom učenju i djelima mašte pomoću niza izvora i službi, a na raspolaganju su svim članovima zajednice bez obzira na njihovu rasu, nacionalnost, dob, spol, religiju, jezik, invaliditet, ekonomski i radni status te obrazovanje“¹. Već iz ove definicije vidljivo je koliko važnu ulogu u životu ljudi imaju narodne knjižnice. One su jedne od rijetkih ustanova koje su proširene po cijelom svijetu i koje su dostupne svim članovima društva, a posebno važnu ulogu imaju u manjim mjestima i zajednicama gdje ne postoji mnogo drugih mjesta na kojima bi se ljudi mogli okupljati i socijalizirati.

Upravo zbog te svoje prirode otvorenosti prema svim skupinama ljudi narodne knjižnice moraju prikupljati različite vrste knjižnične građe koja je stalno na raspolaganju korisnicima te se zbog intenzivnog korištenja javlja sve veća potreba za njenom zaštitom.

¹ IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice / uredile Christie Koontz i Barbara Gubbin. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011. Str. 15.

Zaštita knjižnične građe

Začetci zaštite knjiga

Problematika zaštite knjiga javlja se već s prvim knjižnicama, što je logično jer su tada knjige bile rijetke, teško dostupne i gubitak svake knjige uslijed raznih oštećenja bio je puno veći problem nego što bi bio u današnje vrijeme. Kako bi se knjige što duže sačuvale, knjižničari i bibliofili antičkog doba pribjegavali su uglavnom korištenju prirodnih zaštitnih sredstava kojima je cilj bio odbijanje insekata i zaštita samog materijala na kojem je knjiga bila pisana (papirus) te okretanju zgrada knjižnica prema istoku kako bi se umanjilo štetno djelovanje sunčevog svjetla.²

Ni stoljećima poslije nije se mnogo promijenilo u pristupu zaštiti građe, pa se tako do objave prvog konkretnog djela koje sadrži više savjeta o zaštiti građe moralo čekati do 1756. godine kada je Gaetano Volpi u svom djelu *Razna korisna uputstva neophodna ljubiteljima dobrih knjiga, izložena abecednim redom* objasnio niz pojmova vezanih uz zaštitu knjižnične građe, poput³:

„**Pelin:** biljka izuzetno gorkog okusa, koju neki stavljaju na početak i na kraj knjige jer smatraju da izuzetno uspješno odbija moljce; ali, po mom mišljenju, ova biljka nema ni blizu tako uspješan učinak: budući da su moljci toliko mudri da su sposobni čitave tomove progristi samo u praznom prostoru između redova, jer ne vole blagu gorčinu koju ima štampani karakter, svakako će znati izbjeći listove ove izuzetno gorke biljke koja je pri tom stavljena samo na dva mjesta...

Mačke: one imaju urođenu naviku da kandže uglavnom oštire na papiru uživajući u zvuku koji se tom prilikom stvara; njihovo prisustvo u bibliotekama je opasno i zbog izuzetno štetnog djelovanja njihove mokraće, bez obzira na to što ih, s druge strane, čuvaju od miševa koji su još štetniji.

Tiskarska boja: neka nas Bog sačuva od zlobe onih tiskara koji, da bi sebi smanjili posao ili da bi oslabili postojanost boje, u nju dodaju sirovo ulje svake vrste...“

² Giardullo, Antonio. Zaštita i konzervacija knjiga: materijali, tehnike i infrastruktura. Beograd : Clio : Narodna biblioteka Srbije, 2005. Str. 19.

³ Isto. Str. 20 – 21.

Za razliku od ovih, za današnje poimanje zaštite nestručnih i smiješnih savjeta, suvremeni knjižničari na raspolaganju imaju kvalitetnu i opširnu literaturu izdanu od strane stručnih tijela o kojoj će biti govora u sljedećem poglavlju.

Suvremena zaštita knjižnične građe

Kako bi knjižničari bili upoznati s pravilima vezanim za rukovanje i zaštitu knjižnične građe, Međunarodni savez knjižničarskih društava i ustanova - IFLA donio je neke od temeljnih dokumenata s tog područja: *IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom*⁴ i *IFLA-in kratki priručnik za pripravnost i planiranje mjera zaštite u slučaju katastrofa*⁵. Što se tiče zakonodavnog okvira, na razini Republike Hrvatske za reguliranje ovog područja donesen je *Pravilnik o zaštiti knjižnične građe*⁶, a većina knjižnica ima i unutarnje akte kojima se dodatno definiraju i reguliraju postupci rukovanja i zaštite knjižnične građe.

Najveće opasnosti za knjižničnu građu koje će u nastavku biti opisane su⁷:

- Priroda same građe;
- Okolina u kojoj je građa pohranjena;
- Način postupanja s građom;
- Katastrofe – prirodne i one koje je prouzročio čovjek.

Priroda građe

Jedna od najvećih opasnosti koja prijete knjižničnoj građi, nebitno radi li se o tradicionalnoj građi ili građi pohranjenoj na suvremenim medijima, a na koju čovjek može jako malo ili nimalo utjecati je sama priroda građe. Sasvim je jasno da sve što je čovjek proizveo ima određen vijek trajanja. Tako je tradicionalna građa izrađena od organskih

⁴ IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / sastavio i uredio Edward P. Adcock u suradnji s Marie- Thérèsom Varlamoff i Virginiom Kremp. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003.

⁵ McIlwaine, John. IFLA-in kratki priručnik za pripravnost i planiranje mjera zaštite u slučaju katastrofa / John McIlwaine ; pod nadzorom Marie-Thérèse Varlamoff, predsjednice IFLA-PAC-a. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2012.

⁶ Pravilnik o zaštiti knjižnične građe. // Narodne novine 52(2005) [citirano: 2020-03-15]. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2005_04_52_1001.html

⁷ IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / sastavio i uredio Edward P. Adcock u suradnji s Marie- Thérèsom Varlamoff i Virginiom Kremp. Str. 12.

materijala poput tkanine, životinjske kože, papira i ljepila izložena stalnom procesu prirodnog starenja i propadanja. Poseban problem je to što se zbog masovne proizvodnje, automatizacije postupka i uštede prilikom proizvodnog procesa proizvodi nekvalitetan kiseli papir koji se s vremenom samorazgrađuje, a uvezivanje se svelo uglavnom samo na lijepljenje knjižnog bloka. Ništa bolja situacija nije ni sa suvremenim medijima poput mikrooblika, magnetnih i optičkih diskova, digitalnih oblika te audiovizualnih medija koji su jako osjetljivi i zahtjevni za održavanje.⁸ Pravilnim i pažljivim rukovanjem može se donekle usporiti proces propadanja građe, no nedvojbeno je da je to prirodan i nezaustavljiv proces.

Okolišni uvjeti

Kako bi se što efikasnije provodila zaštita knjižnične građe, važno je da knjižničari budu svjesni specifičnosti okoline same knjižnice i građe. U ovu skupinu okolišnih uvjeta spadaju mikroklimatski čimbenici poput temperature, vlage, svjetlosti te atmosferskih i krutih zagađivača koji mogu biti uzrokom propadanja građe, ali i kukci i štetočine.⁹

Temperatura i relativna vlaga

Ove dvije veličine promatrat ćemo zajedno budući da su usko povezane te mijenjanjem temperature dolazi do promjene i u relativnoj vlažnosti zraka. Temperatura se definira kao „fizička veličina kojom se izražava stupanj topline nekog tijela ili prostora“¹⁰, no sam podatak o temperaturi ne govori dovoljno o mikroklimi knjižnice jer u obzir treba uzeti i vlažnost zraka. Važno je razlikovati apsolutnu vlažnost zraka od relativne vlažnosti koja se iskazuje u postocima kao odnos stvarne i najveće količine vodene pare koju zrak može primiti pri istoj temperaturi. Znači da relativna vlaga ovisi o temperaturi i ukoliko povećanje temperature ne prati povećanje apsolutne vlage, relativna vlaga se smanjuje.¹¹

Važno je imati na umu da, kada govorimo o ove dvije veličine, ne postoji idealna vrijednost za sve vrste knjižnične građe. Postoje samo granične vrijednosti unutar kojih su promjene u materijalima svedene na minimum. Tako temperatura i relativna vlaga koja je

⁸ Isto.

⁹ Isto. Str. 26.

¹⁰ Giardullo, Antonio. Zaštita i konzervacija knjiga: materijali, tehnike i infrastruktura. Str. 49.

¹¹ IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / sastavio i uredio Edward P. Adcock u suradnji s Marie- Thérèsom Varlamoff i Virginiom Kremp. Str. 26.

idealna za jednu vrstu građe može biti izuzetno nepogodna za neku drugu vrstu. Čak i kada se radi o jednom predmetu, primjerice o knjizi na papiru uvezanoj u kožu ili pergamenu, nemoguće je postići idealne uvjete za obje vrste materijala budući da se papir može čuvati pri nižoj relativnoj vlazi, dok će u tim uvjetima uvez od pergamene ili kože trpjeti jer mu je potrebna veća relativna vlaga da zadrži svoja svojstva.¹²

Mikroklimatske uvjete u knjižnicama potrebno je redovito i kontinuirano nadzirati kako bi se osigurali preduvjeti za čuvanje knjižnične građe u stabilnoj okolini koja nije ni prevruća, ni presuha, ni prevlažna. Nagle promjene temperature i relativne vlage mogu prouzročiti veće štete na građi nego konstantne visoke vrijednosti pa ih zbog toga treba što više izbjegavati. Mnogo se diskutiralo o tome koji bi bili idealni mikroklimatski uvjeti, no to se pokazalo izuzetno teškim zadatkom iz više razloga¹³:

- Zbog prevelikih troškova nepraktično je i nerealno održavati istu temperaturu u knjižničnoj zgradi ili spremištu tijekom cijele godine;
- Knjižnice nemaju mogućnost držati različite vrste građe u zasebnim prostorima kako bi se mikroklimatski uvjeti mogli prilagoditi točno određenoj vrsti građe;
- Mikroklimatski uvjeti u knjižnicama moraju se prilagoditi čovjekovom osjećaju ugone zbog zaposlenika i korisnika koji su osjetljiviji na promjene temperature, dok je knjižnična građa osjetljivija na promjene vlage.

Svjetlo

Svjetlo je neophodno za funkcioniranje gotovo svega što možemo zamisliti, pa tako i za odvijanje kemijskih reakcija. Upravo te kemijske reakcije postaju problematične kada pričamo o dugotrajnosti knjižnične građe. Svjetlo može izazvati mnogobrojne štete na građi poput blijedenja, žućenja ili tamnjenja papira, a uz prisustvo atmosferskih zagađivača dovodi do slabljenja i uništavanja celuloznih materijala od kojih su knjige i druge vrste građe izrađene.¹⁴

¹² Isto. Str. 27.

¹³ Isto. Str. 29.

¹⁴ Isto. Str. 31.

Knjižnično osoblje odgovorno za zaštitu knjižnične građe moralo bi biti upoznato sa specifičnim činjenicama vezanim za svjetlo¹⁵:

- Kemijske reakcije nastale uslijed izlaganja svjetlu nastavljaju se i nakon premještanja građe u tamne prostore bez pristupa svjetla;
- Oštećenja građe koja uzrokuje svjetlo su nepovratna;
- Djelovanje svjetla je kumulativno, što znači da će istu štetu uzrokovati kratkotrajno izlaganje jakom svjetlu kao i dugotrajno izlaganje slabom svjetlu;
- Izvori vidljivog i infracrvenog svjetla emitiraju toplinu što dovodi do ubrzavanja kemijskih reakcija i utječe na relativnu vlažnost zraka;
- Najviše štetnih UV-zraka sadrži dnevno svjetlo koje se zbog toga mora filtrirati.

Štetan utjecaj svjetlosti na knjižničnu građu može se smanjiti provođenjem jednostavnih postupaka kao što je omotavanje fluorescentnih cijevi folijama s UV-filtrima, odabirom vrste rasvjete koja najmanje šteti građi, korištenjem slabije svjetlosti u čitaonicama i skladištima, gašenje svjetla u spremištima kada se ne koriste¹⁶. Smanjenju štetnog utjecaja svjetla doprinosi i uporaba zaštitne opreme poput folija s UV i IC-filtrima za prozore i staklene vitrine te zastori, rolete i druga sredstva zaštite od prekomjernog svjetla¹⁷.

Atmosferska i kruta zagađenja

Zagađeni zrak još je jedan od uzroka oštećivanja papira i ostalih materijala organskog porijekla. Ovaj problem posebno je istaknut u većim gradskim i industrijskim sredinama gdje je zrak zagađeniji.

Razlikujemo dvije osnovne skupine zagađivača, a to su¹⁸:

- **Plinoviti zagađivači** koji potječu uglavnom od ispušnih plinova poput sumpornog dioksida, sumporovodika i dušikova dioksida u zraku se miješaju s vodenom parom što dovodi do stvaranja kiselina koje imaju poguban utjecaj na knjižničnu građu.
- **Kruti zagađivači** u koje ubrajamo prašinu, čađ i druge nečistoće. Ova vrsta zagađivača je posebno neugodna zbog toga što sama po sebi uzrokuje oštećenja i

¹⁵ Isto.

¹⁶ Giardullo, Antonio. Zaštita i konzervacija knjiga: materijali, tehnike i infrastruktura. Str. 55.

¹⁷ Pravilnik o zaštiti knjižnične građe. // Narodne novine 52(2005). Čl. 8.

¹⁸ IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / sastavio i uredio Edward P. Adcock u suradnji s Marie- Thérèsom Varlamoff i Virginiom Kremp. Str. 30.

deformaciju građe, a također prenosi i spore plijesni, gljivica i mikroorganizama koje dalje oštećuju građu.

Plijesni

Plijesni su „vrsta gljivica koje žive većinom na organskim podlogama“¹⁹, a osim što su izuzetno štetne za knjižničnu građu, mogu štetno utjecati i na zdravlje ljudi pa je važno brinuti o tome da se spriječi njihov nastanak i širenje. Kao što je već spomenuto u prethodnom odlomku, plijesni se razvijaju iz spora koje su stalno prisutne u zraku u obliku prašine i drugih nečistoća te se u povoljnim uvjetima brzo razvijaju. Povoljnim uvjetima za razvoj plijesni smatraju se visoka vlaga (iznad 65% RV), visoka temperatura, mrak i loše strujanje zraka.²⁰

Kod pojave plijesni veliku ulogu može odigrati knjižničar koji će na vrijeme uočiti problem i izolirati zahvaćenu građu kako bi zaštitio ostatak zbirke. Odmah po uočavanju problema s plijesni potrebno je poduzeti određene akcije kako bi se zahvaćena građa sanirala. Prvenstveno je bitno odrediti radi li se o aktivnoj ili neaktivnoj plijesni koja je suha i praškasta te ju knjižničar može očistiti sam uz pomoć mekog kista. Ako je u pitanju aktivna plijesan, problem je malo veći jer je takva plijesan vlažna, sluzava i razmazuje se prilikom dodira pa samo čišćenje građe treba provesti planski, pažljivo i u dogovoru s mikologom i konzervatorom.²¹ Prvi dio saniranja štete od plijesni uključuje sušenje građe, a tek nakon toga slijedi čišćenje. U slučaju da se sva građa ne može osušiti odmah potrebno ju je zamrznuti do početka sušenja kako bi se onemogućilo njeno daljnje uništavanje.

Nakon što je sva građa očišćena i spremna za povratak u police važno je očistiti i prostor u kojem se ona pohranjuje jer je logično da će se vraćanjem građe u iste nepovoljne uvjete ubrzo ponoviti isti scenarij s pojavom plijesni.

Kukci i štetočine

Veliku štetu u knjižnicama diljem svijeta uzrokuju kukci i glodavci. Specifičnost ove vrste „uništavača građe“, za razliku od nekih prethodno opisanih, je to što osim na samoj građi oni prouzrokuju velike štete i na inventaru, pa čak i na samim zgradama. Ovisno o podneblju u kojem se knjižnica nalazi, mogla bi imati problema sa žoharima, knjižnim ušima, termitima, srebrnim ribicama te miševima i štakorima. Nabrojani kukci, odnosno glodavci

¹⁹ Plijesan. // Jezikoslovac. [citirano: 2020-03-16]. Dostupno na <https://jezikoslovac.com/word/arjk>

²⁰ IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / sastavio i uredio Edward P. Adcock u suradnji s Marie- Thérèsom Varlamoff i Virginiom Kremp. Str. 32.

²¹ Isto.

moгу uzrokovati različite vrste štete na građi poput uništavanja papira u svrhu prehrane ili izrade gnijezda, izlučivanja izmeta koji nagriza građu i ostavlja trajne mrlje, ali i grickanja električnih instalacija što može uzrokovati požar. Osim ovih izravnih šteta koje uzrokuju sami kukci i glodavci, postoji mogućnost pojave neizravne štete kada se prilikom dezinsekcije ili deratizacije koriste sredstva koja izuzetno štetno utječu na građu, ali i na osoblje i okolinu knjižnice.²²

Ono što knjižničari mogu svakodnevno i uz minimalne troškove činiti kako bi smanjili mogućnost pojave štetočina je zabrana konzumiranja hrane i pića u prostoru knjižnice, zabrana unošenja cvijeća i biljaka u zgradu, redovito zatvaranje vrata i mrežica na prozorima, održavanje povoljnih mikroklimatskih uvjeta koji podrazumijevaju hladan, suh i dobro prozračivan prostor te obraćanje pažnje na eventualne promjene koje bi mogle ukazivati na prisutnost štetnika.²³

²² Isto. Str. 35.

²³ Isto. Str. 36.

Postupanje s građom

Do sada su u ovom radu opisani brojni čimbenici koji štetno utječu na knjižničnu građu i uzrokuju njena oštećenja, no poučeni praktičnim iskustvom vidimo kako najveća opasnost za građu u narodnim knjižnicama leži u svakodnevnom rukovanju s građom. Ovo poglavlje ima posebnu važnost ne samo zbog činjenice da se radi o najčešćem uzroku oštećenja knjižnične građe, nego i zbog toga što upravo na ovakva oštećenja, tj. na njihovo sprječavanje knjižničari u svom svakodnevnom radu mogu najlakše utjecati.

Zaštita knjige počinje od same nabave, a zatim i obrade prilikom koje bi se knjižničar morao pridržavati osnovnih pravila propisanih u *Pravilniku o zaštiti knjižnične građe* iz 2005. godine, primjerice da ne piše nepotrebne bilješke po knjizi, a u slučaju nužnih bilježaka poput kataložnih oznaka da koristi meku B grafitnu olovku. Prilikom signiranja starih knjiga signature se upisuju na prvi slobodni predlist, a kod građe poput mikrofilmova, ploča, CD-ROM-ova, DVD-a i slično se pišu na naljepnice ili trajni papir koji se lijepi trajnim ljepljivom na košuljice, omote i sl. Kod obrade ili kasnijeg korištenja građe zabranjena je uporaba ljepljivih vrpca, spajalica, pribadača, kvačica za papir i drugih predmeta koji pridonose oštećenju građe²⁴.

Nakon obrade građu je potrebno pravilno pohraniti jer u suprotnom knjižničari, koji bi trebali biti glavni zaštitnici knjižnične građe, svjesno stvaraju preduvjete za njeno uništavanje. Osnovna pravila kojih se nužno pridržavati u ovom području objavljena su u *IFLA-inim Načelima za skrb i rukovanje knjižničnom građom* i u članku 9 *Pravilnika o zaštiti knjižnične građe*, a neka od njih su:

- Knjižničnu građu treba pohranjivati na police te u ormare i ladice odgovarajućih dimenzija, oblika i materijala.
- Police i ormari ne smiju se postavljati neposredno uz vanjske zidove ili uz izvore topline.
- Knjige treba slagati na police koje su podignute minimalno 10 cm od poda da bi se umanjila opasnost od oštećivanja prilikom prolaženja ili u slučaju poplave.

²⁴ Pravilnik o zaštiti knjižnične građe. // Narodne novine 52(2005). Čl. 11.

- Treba koristiti police koje su zatvorene s gornje strane što jamči zaštitu knjiga od prašine i svjetla.
- Nužno je osigurati nesmetano strujanje zraka među policama s građom.
- Knjige treba slagati na način koji omogućuje što jednostavnije uzimanje i vraćanje na police bez nepotrebnog pretrpavanja.
- Prema potrebi treba koristiti držače za knjige ili graničnike kako knjige ne bi bile ukošene jer se tako brzo oštećuju i deformiraju.
- Knjige nestandardnih veličina polažu se vodoravno, a isto vrijedi i za teške, osjetljive i oštećene knjige.
- Prilikom uzimanja s police knjige se moraju prihvatiti s obje strane korica, a nikako ne vući za glavu hrpta.
- Knjige treba slagati na način da signatura i naslov budu vidljivi kako bi se mogle identificirati bez nepotrebnog pomicanja.

Središnja nacionalna knjižnica u Firenci razvila je metodu SDIEF²⁵ koja je za cilj imala smanjiti oštećenja građe nastala brzim premještanjem knjiga koje su u roku od svega nekoliko minuta bile uzimane s polica i odmah zatim vraćane nakon što su korisnici dobili uvid u sadržaj te na osnovu toga zaključili da ne trebaju navedenu knjigu. Metoda je koncipirana na način da korisnici, prije nego dobiju traženu knjigu, na računalu mogu pogledati njenu naslovnu stranu, sadržaj i nekoliko najvažnijih stranica kako bi se lakše odlučili koju knjigu zaista trebaju, a koju ne trebaju. Time bi se smanjilo nepotrebno vađenje i premještanje knjiga što rezultira smanjenjem fizičkih oštećenja građe, ali i boljom iskorištenosti knjižničara koji ne moraju gubiti vrijeme na traženje jedinica građe koje se na kraju pokažu nepotrebne za konkretnog korisnika.²⁶

Posebnu pažnju zaštiti knjižnične građe treba posvetiti prilikom transporta. I na ovom području *Pravilnik o zaštiti knjižnične građe* iz 2005. godine u članku 10 propisuje osnovne smjernice:

- Građa se može prenositi/prevoziti ručno, kolicima ili mehaniziranim transportom.
- Kod ručnog prenošenja građa mora biti u čvrstim kutijama odgovarajućih dimenzija.

²⁵ Od tal. *Scannerizzazione degli indici e dei frontespizi* - skeniranje sadržaja i naslovnih strana.

²⁶ Giardullo, Antonio. *Zaštita i konzervacija knjiga: materijali, tehnike i infrastruktura*. Str. 30.

- Kod prijevoza kolicima građa se slaže okomito kao i na policama te se mora pravilno učvrstiti, a kolica moraju imati gumene kotače koji osiguravaju stabilnost i zaštitnu ogradu.
- Prilikom prijevoza mehaniziranim transportom treba voditi brigu o dimenzijama i količini građe koju se stavlja u vagone zbog mogućnosti mehaničkog oštećenja.

Mnoštvo je ovdje nabrojanih pravila s kojima bi trebao biti upoznat svaki knjižničar pa je neophodno da svi zaposlenici knjižnice, posebice novozaposleni prođu kvalitetnu edukaciju o načinu pravilne obrade, pohrane, korištenja i transporta građe.

Još jedna važna i brojna skupina koja je dužna voditi brigu o zaštiti knjiga i druge građe jesu korisnici knjižnice. Budući da se u tom slučaju radi o osobama različitih životnih dobi koje uz to ne posjeduju stručna knjižničarska znanja neophodno ih je educirati o načinima korištenja građe.

Edukacija korisnika kao mjera zaštite

Edukacija korisnika je jedan od najboljih i najjeftinijih načina preventivnog djelovanja na području zaštite knjižnične građe, no da bi ona bila uspješna važno je dobro definirati ciljeve koje se želi postići edukacijom, a zatim odrediti metode i postupke pomoću kojih će se do tih ciljeva doći. Pri tome treba biti svjestan činjenice da se edukacija korisnika u narodnim knjižnicama, koje su u fokusu ovog rada, ne može provesti na samo jedan specifičan način budući da korisnici pripadaju različitim dobnim skupinama – od vrtićke dobi pa sve do osoba treće životne dobi.

Bez obzira o kojoj se skupini korisnika radi, važno je prvo podići njihovu svijest o tome da je knjižnična građa zajedničko dobro koju su knjižnice dužne čuvati dugoročno ili barem dok za njom postoji potreba, a da su upravo oni ti koji u velikoj mjeri mogu doprinijeti njenom očuvanju ili uništenju. Kada korisnici postanu svjesni važnosti očuvanja knjižnične građe kao zajedničkog dobra, tada lakše i s većim zanimanjem usvajaju znanja potrebna za

njenu zaštitu, a ta znanja mogu dalje prenositi u svrhu očuvanja svojih osobnih stvari i obiteljske baštine.²⁷

Aktivnosti vezane za edukaciju ne mogu se provoditi svakodnevno, no postoje načini na koje korisnicima uvijek možemo skrenuti pozornost na stvari kojih se trebaju pridržavati u knjižnicama i čitaonicama. Primjer za to mogu biti plakati s jasno istaknutim aktivnostima kojih se treba pridržavati na takvim mjestima te s popisom stvari koje se ne smiju raditi. Dobar primjer takvih uputa nalazimo u *IFLA-inim načelima za skrb i rukovanje knjižničnom građom*. Primjerice, u knjižnici se ne smije:

- Piti, jesti ili pušiti;
- Dirati knjižničnu građu neopranim rukama;
- Koristiti korektore ili markere;
- Dopisivati bilješke uz tekst ili pisati na papiru položenom na otvorenoj knjizi;
- Ubacivati komadiće papira, ceduljice i druge nepripadajuće objekte u knjigu;
- Dirati iluminacije, slike te rukopisne ili tiskane dijelove teksta;
- Presavijati pojedinačne listove da stanu u zaštitnu ambalažu i dr.

Još jedna od aktivnosti koja može dovesti do velikog oštećenja građe je njeno fotokopiranje. Stoga je važno upozoriti korisnike da ga nikada ne smiju izvoditi sami već je za to zadužen obučeni knjižničar koji je upoznat s uvjetima i načinima kopiranja te s vrstom građe koja se smije kopirati.²⁸

Edukaciju korisnika u narodnim knjižnicama potrebno je provoditi redovito zbog toga što se ti korisnici često mijenjaju, a moguće ju je provoditi na više načina. Najčešće aktivnosti koje se poduzimaju u tu svrhu su podjela straničnika za knjige korisnicima, izrada i postavljanje plakata s uputama za ponašanje u prostorima knjižnice i čitaonice te podjela letaka, brošura i drugih promidžbenih materijala koji imaju cilj podizanja svijesti o važnosti zaštite knjižnične građe. Tu svakako spadaju i aktivnosti poput organiziranih predavanja i radionica koje moraju biti prilagođene dobi korisničke skupine koja sudjeluje u konkretnoj edukaciji. Takve aktivnosti često se organiziraju u određeno doba godine s jasnim ciljem, primjerice svake godine u rujnu edukacija učenika prvih razreda osnovne škole od kojih se

²⁷ Krtalić, Maja; Hasenay, Damir. Edukacija korisnika o zaštiti knjižnične građe – načela i primjeri. Str. 11. [citirano: 2020-03-16]. Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:966680>

²⁸ IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / sastavio i uredio Edward P. Adcock u suradnji s Marie- Thérèsom Varlamoff i Virginiom Kremp. Str. 42.

mnogi tek tada po prvi puta susreću s narodnom knjižnicom, posuđivanjem knjiga i načinom na koji trebaju voditi brigu o njima. Dobar primjer je i edukacija korisnika o korištenju i zaštiti građe prije sezone godišnjih odmora, posebice u ljetnoj sezoni kada su ljudi skloni nepromišljeno nositi knjige na plažu gdje su izložene mnogobrojnim štetnim utjecajima – iznimno jakoj sunčevoj svjetlosti, visokoj temperaturi, nečistoćama i slanoj morskoj vodi.²⁹

Radionice koje se provode kao mjera osvješćivanja korisnika o važnosti zaštite građe mogu istovremeno biti zabavne i edukativne, što se u praksi pokazalo kao dobra kombinacija za postizanje željenih rezultata. Primjer takve radionice je izrada straničnika za knjige s djecom nižih razreda gdje djeca kroz kreativni rad nauče kako je važno ne uništavati knjige presavijanjem stranica da bi zabilježili gdje su stali s čitanjem, a istovremeno se zabave i dobiju konkretan rezultat svog rada – unikatni straničnik po vlastitoj želji.

Edukacija korisnika bitan je aspekt zaštite knjižnične građe koji ne mora biti ni najmanje kompliciran i složen te se može provoditi uz minimalne financijske zahtjeve. Za postizanje željenih rezultata važno je samo dobro promisliti o specifičnostima određene knjižnice i njenih korisnika, a zatim osmisliti edukacijske aktivnosti koje će biti prilagođene upravo njima.

Revizija i otpis

Knjižnična građa može se zaštititi na mnogo različitih načina, a jedan od njih je i redovito provođenje revizije cjelokupnog knjižničkog fonda, što je i zakonska obveza svih vrsta knjižnica. Revizija se definira kao „složena grupa poslova kojom se utvrđuje pravo stanje knjižnog fonda, njegova vrijednost, i saniraju posljedice korištenja“³⁰. Dakle, taj postupak omogućuje utvrđivanje kvalitativnih i kvantitativnih svojstava fonda, ali i pravovremeno uočavanje oštećenja građe dok su ona još manjih razmjera i mogu se sanirati. Dobar primjer može biti pojava plijesni koja se tijekom revizije lako uoči te se zaražene jedinice građe mogu izlučiti i tretirati dok se infekcija nije proširila na cijeli fond.

²⁹ Krtalić, Maja; Hasenay, Damir. Edukacija korisnika o zaštiti knjižnične građe – načela i primjeri. Str. 16.

³⁰ Upute za poslovanje narodnih knjižnica / uredila Aleksandra Malnar. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 1996. Str. 125.

Tijekom revizije važno je odvajati građu koju treba otpisati po nekom od sljedećih kriterija³¹:

- Amortizirana (dotrajala ili oštećena);
- Nepotrebna (neaktualna ili prekobrojna);
- Nevraćena (građa koja je zadužena i nije vraćena u roku 2-3 godine);
- Izgubljena (otuđena ili građa nestala bez zaduženja).

Otpis građe važan je dio održavanja knjižničnog fonda, a može se provoditi neovisno o reviziji, jer se njime oslobađa mjesto na policama kako se građa ne bi pretrpavala i gužvala, što uzrokuje njenu deformaciju i trganje.

³¹ Isto. Str. 128.

Katastrofe

Jedan od najvećih rizika za knjižnice i građu koju posjeduju predstavljaju katastrofe, neovisno radi li se o prirodnim i tehnološkim katastrofama ili onima koje su uzrokovane ljudskim faktorom. Katastrofom se smatra „svaki prirodni ili tehničko-tehnološki događaj koji opsegom, intenzitetom ili neočekivanošću ugrozi zdravlje ili ljudske živote, imovinu veće vrijednosti ili okoliš, a čiji nastanak nije moguće spriječiti ili posljedice kojega nije moguće otkloniti redovitim djelovanjem nadležnih tijela državne uprave i postojećih operativnih snaga zaštite i spašavanja s područja jedinice lokalne i područne samouprave na kojem je događaj nastao“³².

Katastrofe uzrokovane ljudskim faktorom mogu biti izazvane slučajno, uslijed nepažnje, primjerice nepažnja kod pušenja i ostavljanja opušaka, ostavljena otvorena slavina za vodu te nepažnja izvođača radova na održavanju ili prilikom izgradnje zgrade. Osim ovih, postoji i kategorija namjerno izazvanih katastrofa koje nastaju uslijed namjernog štetnog ljudskog djelovanja, kao što su različiti oblici vandalizma, palež, terorizam i slično.³³

Prirodne katastrofe mogu se podijeliti u nekoliko tipova³⁴:

- Geofizičke katastrofe – događaji čije porijeklo je u podzemlju (npr. vulkanske erupcije, potresi);
- Meteorološke katastrofe – prouzrokuju ih kratkotrajni atmosferski procesi (npr. oluje);
- Hidrološke katastrofe – uzrokuju ih poremećaji u uobičajenom kružnom ciklusu vode ili prelijevanje vodnih tijela (npr. poplave);
- Klimatske katastrofe – nastaju djelovanjem dugotrajnih procesa koji obuhvaćaju klimatske promjene unutar kraćeg ili dužeg vremenskog razdoblja, od jedne sezone do više desetljeća (npr. ekstremne temperature, suše, požari);

³² Katastrofa. // Struna – Hrvatsko strukovno nazivlje. [citirano: 2020-03-18]. Dostupno na <http://struna.ihj.hr/naziv/katastrofa/33912/>

³³ McIlwaine, John. IFLA-in kratki priručnik za pripravnost i planiranje mjera zaštite u slučaju katastrofa / John McIlwaine ; pod nadzorom Marie-Thérèse Varlamoff, predsjednice IFLA-PAC-a. Str. 13.

³⁴ Mihalić, Snježana; Abolmasov, Biljana; Krkač, Martin; Ferić, Pavle. Regionalni prikaz prirodnih hazarda u dijelu jugoistočne Europe // Zbornik 4. Hrvatskog geološkog kongresa / urednica Marija Horvat. Zagreb : Hrvatski geološki institut, 2010. Str. 168-169. [citirano: 2020-03-18]. Dostupno na: <https://www.bib.irb.hr/483941?rad=483941>

- Biološke katastrofe – nastaju uslijed izloženosti živih organizama bacilima i otrovnim tvarima (npr. epidemija, najezda insekata, životinjski stampedo).

Tehnološkim katastrofama smatraju se nesreće koje su se dogodile u okolini koju je izgradio čovjek pa u tu skupinu možemo svrstati događaje poput nuklearnih katastrofa ili poplava uzrokovanih popuštanjem brane.

Upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa

Katastrofe kao nepredviđeni događaji sa užasnim posljedicama nikako nisu poželjne ni dobrodošle, no čak i iz njih je proizašlo nešto dobro. Jedna od takvih katastrofa bila je velika poplava u Središnjoj nacionalnoj knjižnici u Firenci 1966. godine koja je poslužila kao temelj za razvoj boljeg planiranja zaštite od katastrofa.³⁵ Nakon ovako velike katastrofe značajno je podignuta razina svijesti o važnosti zaštite knjižnica i knjižnične građe pa se počelo planski pristupati planiranju mjera zaštite, posebice u slučaju katastrofa. S tim ciljem osnovan je 1984. godine i IFLA PAC – Središnji program za zaštitu i konzervaciju Međunarodnog saveza knjižničarskih društava i ustanova kako bi osigurao da knjižnična građa, objavljena i neobjavljena, u svim formatima bude očuvana u dostupnom obliku što je duže moguće.³⁶ Jedan od važnijih zadataka koje je IFLA PAC ispunio bila je izrada temeljnog priručnika koji se bavi glavnim točkama na koje treba obratiti pažnju kod izrade plana za slučaj katastrofa, a to su³⁷:

- procjena rizika,
- mjere preventivne zaštite,
- spremnost za slučaj katastrofe,
- reakcija i odgovor na katastrofu u tijeku,
- obnova nakon katastrofe.

Svaka od ovdje navedenih točaka, tj. faza bit će detaljnije razrađena i opisana u nastavku.

³⁵ Barbarić, Ana. Plan za slučaj katastrofe – imaju li ga i trebaju li ga hrvatske knjižnice? (Na primjeru knjižnica Sveučilišta u Zagrebu). // Knjižnice: kamo i kako dalje? / uredile Alisa Martek i Elizabeta Rybak Budić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2013. Str. 3-14.

³⁶ McIlwaine, John. IFLA-in kratki priručnik za pripravnost i planiranje mjera zaštite u slučaju katastrofa / John McIlwaine ; pod nadzorom Marie-Thérèse Varlamoff, predsjednice IFLA-PAC-a. Str. 8.

³⁷ IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / sastavio i uredio Edward P. Adcock u suradnji s Marie- Thérèsom Varlamoff i Virginiom Kremp. Str. 20.

Procjena rizika

Kako bismo se najbolje pripremili za moguće katastrofe, prvo je potrebno procijeniti kolika je vjerojatnost da se takvo nešto dogodi, odnosno koje su vanjske i unutarnje opasnosti za knjižnice i zbirke koje se u njima nalaze.

Za prepoznavanje vanjskih opasnosti potrebno je definirati topografski smještaj ustanove, klimatske i geološke značajke te lokalnu pojavu i učestalost oluja, uragana, potresa i sličnih nepogoda. Konkretno, treba procijeniti mogućnost oštećenja ustanove uslijed oluje (uzrokovano rušenjem obližnjih stabala ili dijelova drugih zgrada), poplave (zbog blizine mora, rijeka ili podzemnih voda) ili konstrukcijskih oštećenja uzrokovanih potresom, tsunamijem, odronom zemlje i sličnim nepogodama karakterističnima za neko podneblje.³⁸ Pod vanjske opasnosti svrstavaju se i gospodarski ili industrijski pogoni koji sa sobom nose rizik od eksplozija, požara ili zagađenja; autoceste, željeznice i zrakoplovne rute, kao i blizina zgrada koje su moguće mete građanskih nemira ili terorizma.³⁹

Kod prepoznavanja unutarnjih opasnosti treba vidjeti od kakvih materijala je izgrađena zgrada u kojoj se nalazi knjižnica, jesu li spremišta na sigurnoj udaljenosti od različitih vrsta instalacija, je li dopušteno pušenje u određenim prostorijama, postoji li unutar zgrade laboratorij koji bi mogao sadržavati lako zapaljive tvari i materijale te u kakvom su stanju električne, plinske i vodovodne instalacije koje mogu prouzrokovati požare i poplave.⁴⁰

Budući da ne postoji univerzalna procjena rizika za sve knjižnice, nego ona naravno ovisi o lokaciji same knjižnice, važno je znati kolika vjerojatnost pojave određenih katastrofa postoji na području Republike Hrvatske. Ti podaci dostupni su u dokumentu *Procjena ugroženosti Republike Hrvatske od prirodnih i tehničko-tehnoloških katastrofa i velikih nesreća*⁴¹ koji je 2013. godine izradila Državna uprava za zaštitu i spašavanje. Iako se u dokumentu spominju sve vrste mogućih ugroza za područje naše države od prirodnih i tehničko-tehnoloških opasnosti pa sve do opasnosti od ratnih djelovanja i terorizma, ovdje

³⁸ McIlwaine, John. IFLA-in kratki priručnik za pripravnost i planiranje mjera zaštite u slučaju katastrofa / John McIlwaine ; pod nadzorom Marie-Thérèse Varlamoff, predsjednice IFLA-PAC-a. Str. 12.

³⁹ Isto.

⁴⁰ IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / sastavio i uredio Edward P. Adcock u suradnji s Marie- Thérèsom Varlamoff i Virginiom Kremp. Str. 20.

⁴¹ Procjena ugroženosti Republike Hrvatske od prirodnih i tehničko-tehnoloških katastrofa i velikih nesreća / Republika Hrvatska, Državna uprava za zaštitu i spašavanje. Zagreb, ožujak 2013. [citirano: 2020-03-18]. Dostupno na: <http://upvh.hr/wp-content/uploads/2017/02/PROJENA-web-20.03.2013..pdf>

ćemo se referirati samo na dijelove koji nose najveću opasnost za knjižničnu građu, a to su poplave, potresi i požari.

Veliku opasnost za područje Republike Hrvatske predstavljaju poplave od kojih je potencijalno ugroženo 15% državnog kopnenog područja. Glavni uzrok tome su prostrana brdsko-planinska područja s visokim kišnim intenzitetima, široke doline nizinskih vodotoka, veliki gradovi i vrijedna dobra smještena na potencijalno ugroženim površinama, ali i nedovoljna izgrađenost sustava obrane od poplava.⁴²

Još jednu veliku prijetnju za područje cijele Republike Hrvatske predstavljaju potresi, budući da se navedeno područje kao dio mediteransko-transazijskog pojasa odlikuje izraženom seizmičkom aktivnošću. Stupanj ugroze se razlikuje za pojedina područja, s tim da opasnost od potresa VIII° i IX° postoji na više od 1/3 područja države na kojem živi gotovo 2/3 ukupnog stanovništva, dok opasnost od potresa VII° postoji na više od 1/2 područja države na kojem živi više od 1/3 stanovništva.⁴³ U dokumentu *Procjena ugroženosti Republike Hrvatske od prirodnih i tehničko-tehnoloških katastrofa i velikih nesreća* prepoznata je i istaknuta činjenica da je od pustošnih i razornih potresa u Republici Hrvatskoj posebno ugrožena nepokretna i pokretna kulturna baština u koju spadaju i vrijedne knjižnične zbirke.

Požari su još jedna od često prisutnih prirodnih katastrofa u Hrvatskoj, a prostornom analizom srednjih mjesečnih i sezonskih žestina utvrđeno je širenje područja s velikom potencijalnom opasnošću od požara raslinja od dalmatinskih otoka i obale prema zaleđu. Osim toga, prošireno je i područje umjerene do velike opasnosti od požara na sjevernom Jadranu, a takvo rizično područje pojavilo se i u istočnoj Slavoniji. Osim prostornog širenja, očekuje se i vremenska promjena u produljenju požarne sezone od svibnja do listopada uslijed klimatskih promjena, što se uklapa u općenitu sliku širenja područja velike ugroženosti od požara na Sredozemlju i u istočnoj Europi u ljetnim mjesecima.⁴⁴

Procjenu rizika nije dovoljno provesti samo jednom i stalno se oslanjati na tu procjenu već ju je potrebno redovito provoditi, u optimalnim uvjetima jednom godišnje, budući da se mnogi čimbenici i okolnosti s vremenom mijenjaju pa se u skladu s tim mijenjaju i mogući rizici.⁴⁵

⁴² Procjena ugroženosti Republike Hrvatske od prirodnih i tehničko-tehnoloških katastrofa i velikih nesreća / Republika Hrvatska, Državna uprava za zaštitu i spašavanje. Str. 11.

⁴³ Isto. Str. 20.

⁴⁴ Isto. Str. 35.

⁴⁵ McIlwaine, John. IFLA-in kratki priručnik za pripravnost i planiranje mjera zaštite u slučaju katastrofa / John McIlwaine ; pod nadzorom Marie-Thérèse Varlamoff, predsjednice IFLA-PAC-a. Str. 13.

Mjere preventivne zaštite

Nakon što su definirani rizici koji prijete knjižnici i njenim zbirka, potrebno je u skladu s tim poduzeti mjere preventivne zaštite. Te mjere odnose se na konkretne postupke koji će osigurati zaštitu građe u slučaju određene katastrofe. *IFLA-in kratki priručnik za pripravnost i planiranje mjera zaštite u slučaju katastrofa* predlaže postupke poput:

- izgradnje zaštitnih pregradnih zidova, odvodnih kanala i sličnog što će zadržati poplavu, odron zemlje ili udar vozila u zgradu;
- ugradnje vanjske sigurnosne rasvjete, vanjske sigurnosne ograde ili protuprovalnog alarma;
- unajmljivanja sigurnosne službe za 24-satni nadzor koja će redovito obilaziti zgradu;
- ugovaranja osiguranja zgrade, opreme i knjižničkog fonda;
- redovitog održavanja svih instalacijskih sustava;
- korištenja vatrootpornih sefova za najvrjedniju građu;
- ugradnje automatskih sustava za otkrivanje, dojavljivanje i gašenje požara i sl.

Što se tiče provođenja mjera zaštite građe, specifičnu situaciju imamo kod pojave požara koji nedvojbeno uzrokuje veliku štetu na građi, no i sredstva za njegovo suzbijanje, od kojih se najučinkovitijim još uvijek smatra voda, također uzrokuju veliku štetu na građi. Stoga još uvijek postoje rasprave o uporabi primjerice automatskih sustava za gašenje požara vodom zbog svjesnog izlaganja građe opasnosti od vode.⁴⁶ No, kako je tehnika spašavanja smočene građe dobro poznata i široko primjenjiva u ovakvim situacijama se uzima kao „manje zlo“.

Treba biti svjestan činjenice da mnoge knjižnice nisu u mogućnosti provesti navedene mjere preventivne zaštite u potpunosti, prvenstveno zbog nedostatka financijskih sredstava koja je potrebno izdvojiti za ugradnju i održavanje pojedinih sofisticiranih sustava. Tako se teorija i praksa zaštite prilično razlikuju pa mnoge knjižnice ne moraju razmišljati o tome je li bolji sustav „suhih“ ili „mokrih“ prskalica s lokalnim i općim djelovanjem jer jedva mogu osigurati postojanje i održavanje običnog sustava ručnih aparata za gašenje požara.

No, nedostatak financijskih sredstava ne smije biti izgovor za ne poduzimanje nikakvih mjera zaštite, budući da postoje brojne mjere koje svi knjižničari mogu poduzimati svakodnevno bez ulaganja posebnih dodatnih napora ili izdvajanja puno vremena. Primjerice,

⁴⁶ McIlwaine, John. *IFLA-in kratki priručnik za pripravnost i planiranje mjera zaštite u slučaju katastrofa* / John McIlwaine ; pod nadzorom Marie-Thérèse Varlamoff, predsjednice IFLA-PAC-a. Str. 19.

uspostavljanje i pridržavanje strogih procedura zaključavanja zgrade na kraju radnog dana, isključivanje sve električne opreme poput računala, printera, fotokopirnih uređaja i sl. nakon završetka radnog vremena, pridržavanje zabrane o nepušenju unutar zgrade i poznavanje uporabe ručnih aparata za gašenje požara.⁴⁷

Spremnost za slučaj katastrofe

Kako bi se uspješno nosila s potencijalnom katastrofom koja ju može zadesiti, svaka knjižnica morala bi imati izrađen Plan mjera za slučaj opasnosti. Izrada ovakvog plana je i zakonska obveza svih knjižnica u Republici Hrvatskoj propisana *Pravilnikom o zaštiti knjižnične građe* iz 2005. godine. Ne postoji univerzalni plan koji odgovara svim knjižnicama već svaka knjižnica izrađuje plan prilagođen svojoj situaciji i rizicima s kojima je suočena, no svaki plan bi trebao sadržavati sljedeće elemente⁴⁸:

- procjenu ugroženosti;
- mjere preventivne zaštite kojima se uklanja ili umanjuje opasnost za zgradu i građu;
- mjere pripravnosti koje obvezno sadrže:
 - popis postupaka za slučaj opasnosti,
 - opis spašavanja građe s definiranim prioritetom spašavanja,
 - popis potrebne opreme za spašavanje,
 - popis zaposlenika knjižnice koji obvezno sudjeluju u spašavanju i zbrinjavanju građe te popis volontera izvan knjižnice,
 - način osiguranja prostora privremene pohrane građe,
 - način saniranja posljedica s definiranim prioritetom saniranja oštećenja zgrade i građe,
 - popis stručnjaka za konzervaciju građe;
- plan spašavanja građe tijekom i neposredno nakon katastrofe;
- plan saniranja posljedica i restauriranja građe, uz obvezan popis stručnjaka za konzervaciju građe.

Iako većina knjižnica računa na to da se neće naći u situaciji u kojoj će im biti potreban Plan mjera za slučaj katastrofe, nedavni događaji vezani uz potres u Zagrebu koji se

⁴⁷ Isto. Str. 16.

⁴⁸ Pravilnik o zaštiti knjižnične građe. // Narodne novine 52(2005). Čl. 5.

dogodio 22. ožujka 2020. godine u kojem su oštećene brojne knjižnice i knjižnične zbirke dokazuju kako se nažalost mogućnost pojava katastrofa nikada ne može u potpunosti isključiti.⁴⁹ Stoga treba voditi računa o tome da navedeni Plan bude funkcionalan i da s njim budu upoznati svi zaposlenici i volonteri, tj. svi koji su u planu navedeni kako bi svatko znao koji je njegov zadatak i što se točno od njega očekuje. Osim toga, Plan treba biti otisnut i dostupan svima, a određen broj kopija treba biti lako dostupan i izvan ustanove za potrebu korištenja u hitnim slučajevima.⁵⁰

Plan mjera za slučaj katastrofe ne smije biti samo izrađen kako bi se zadovoljila forma i zakonodavni aspekt, nego on u svakoj knjižnici mora biti tzv. „živi element“ koji će se redovito provjeravati i ažurirati, ovisno o brzini promjena okolnosti u kojima se knjižnica nalazi, a najmanje jednom godišnje. Također je nužno i povremeno izvesti vježbu provedbe Plana unutar simuliranog scenarija katastrofe kako bi se vidjelo funkcionira li on u praksi. Na taj način će sudionici dobiti priliku uvježbati svoju ulogu koju će imati u slučaju prave katastrofe, a uvidjet će se i eventualne manjkavosti u Planu koje će se u tom slučaju moći na vrijeme ispraviti.

Reakcija i odgovor na katastrofu

Koliko god savršen Plan mjera za slučaj katastrofe neka knjižnica imala, to još uvijek nije jamstvo savršene reakcije u slučaju nastanka konkretne katastrofe. To uvelike ovisi o okolnostima katastrofe. Primjerice, ako se radi o katastrofi koja je ograničena samo na jednu knjižnicu koja je njome pogođena (npr. požar ili poplava unutar zgrade) tada se može očekivati da će se Plan mjera za slučaj katastrofe provesti brzo i efikasno uz pomoć zaposlenika, djelatnika hitnih službi, volontera i stručnjaka koji su navedeni u Planu. No, ukoliko se radi o katastrofi regionalnih ili nacionalnih razmjera (npr. požari, potresi, poplave, uragani) teško je očekivati da će Plan na razini ustanove uopće biti proveden. U tom slučaju hitne službe će biti u potpunosti zaokupljene spašavanjem ljudskih života i imovine u širim

⁴⁹ Filozofski nakon potresa. // Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu 23.03.2020. [citirano: 2020-03-26]. Dostupno na: <https://web2020.ffzg.unizg.hr/blog/2020/03/23/filozofski-nakon-potresa/> ; Franjevački samostan na Kaptolu evakuiran, tornju prijete urušavanje; vojnici izmještaju knjižnicu. // Tportal.hr 25.03.2020. [citirano: 2020-03-26]. Dostupno na: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/franjevacki-samostan-na-kaptolu-evakuiran-tornju-prijete-urusavanje-vojnici-izmjestaju-knjiznicu-foto-20200325>

⁵⁰ McIlwaine, John. IFLA-in kratki priručnik za pripravnost i planiranje mjera zaštite u slučaju katastrofa / John McIlwaine ; pod nadzorom Marie-Thérèse Varlamoff, predsjednice IFLA-PAC-a. Str. 21.

razmjerima, dok će osoblje knjižnice biti zauzeto vlastitim prioritetima poput brige za svoju obitelj i imovinu.⁵¹

Prva stvar koju je potrebno napraviti čim se uoči nastanak određene katastrofe je alarmirati i obavijestiti o stanju članove osoblja i hitne službe čije brzo pristizanje na mjesto nesreće je od iznimne važnosti. Zatim treba evakuirati zgradu ukoliko se u njoj netko zatekao u vrijeme nastanka nesreće.⁵² Ovisno o prirodi katastrofe, početnu procjenu stanja uglavnom je moguće obaviti samo izvana, a detaljnije procjene obavljaju se tek nakon što pripadnici hitnih službi osiguraju zgradu i dopuste ponovni ulazak u nju. Kod procjene stanja, prije poduzimanja bilo kakvih aktivnosti, potrebno je fotografirati ili snimiti oštećenja zgrade i građe koja se u njoj nalazi zbog naknade štete od osiguravajućih društava (ukoliko su zgrada i građa osigurane), ali i zbog naknadne analize katastrofe. U prostorijama u kojima se nalazi građa potrebno je osigurati mikroklimatske uvjete koji će minimalizirati daljnja oštećenja, posebice kada se radi o građi oštećenoj vodom na kojoj se jako brzo stvara plijesan. Takvu građu treba pažljivo premjestiti u prethodno odabrani prostor za obnovu, definiran u Planu mjera za slučaj katastrofe. Pri tome se treba držati utvrđenih prioriteta za spašavanje. Ovisno o količini smočene građe i intenzitetu, potrebno je brzo donijeti odluku o sušenju i čišćenju građe ili o njenom privremenom zamrzavanju zbog sprječavanja nastanka veće štete budući da se zamrzavanjem građa stabilizira na duže vremensko razdoblje, što omogućuje njeno naknadno sušenje u manjim količinama.⁵³

Reakcija na nastalu katastrofu i spašavanje građe neposredno nakon toga ovisi o mnogo različitih faktora, stoga je teško definirati strogo određena pravila kojih se knjižničari moraju pridržavati. Važno je ostati pribran, djelovati u skladu s Planom mjera za slučaj katastrofe koliko je to moguće te pažljivo i odgovorno pristupiti spašavanju oštećene građe kako bi se i iz takve situacije moglo izvući što više pozitivnoga.

Obnova nakon katastrofe

Nakon katastrofe je nužno, među ostalim, zatražiti stručnu pomoć građevinskih inženjera o stanju same građevine i daljnjim postupcima koje treba poduzeti u vezi njene

⁵¹ Isto. Str. 11.

⁵² IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / sastavio i uredio Edward P. Adcock u suradnji s Marie-Thérèsom Varlamoff i Virginiom Kremp. Str. 23.

⁵³ McIlwaine, John. IFLA-in kratki priručnik za pripravnost i planiranje mjera zaštite u slučaju katastrofa / John McIlwaine ; pod nadzorom Marie-Thérèse Varlamoff, predsjednice IFLA-PAC-a. Str. 29.

sanacije te kontaktirati osiguravajuću kuću kako bi se nadomjestili nastali troškovi.⁵⁴ No, to su zahtjevni i dugotrajni procesi pa naglasak neće biti na njima, nego na jednostavnijim i konkretnijim stvarima koje knjižničari trebaju poduzeti kako bi se omogućio daljnji rad knjižnice. Prvenstveno je važno reorganizirati se i u postojećim uvjetima što prije ponovno uspostaviti barem dio usluga za korisnike jer to polagano vraćanje u normalu ima iznimno pozitivan psihološki učinak, kako na korisnike, tako i na same zaposlenike knjižnice.⁵⁵ Nakon toga knjižničari se mogu dalje posvetiti dovršavanju postupka sušenja građe. Kada je građa osušena, potrebno ju je razvrstati na način da se odijeli građa koja je za otpis od one koja će, uz prethodni dogovor s konzervatorom, ići dalje u postupak restauracije. Ukoliko se radi o velikoj količini građe koju je potrebno restaurirati, određuju se prioritete te se građa nižih prioriteta pohranjuje za kasniju restauraciju, kada ona bude vremenski i financijski moguća.⁵⁶

Posljednja stvar koju treba obaviti je neizostavna analiza katastrofe. Ona je važna, ne samo da bi se zaključila pretrpljena katastrofa, nego i da bi iskustva stečena prilikom toga bila na najbolji mogući način iskorištena i implementirana u budući Plan mjera za zaštitu od katastrofe.⁵⁷ Najgore što se može dogoditi nije sama katastrofa, nego to da i nakon proživljene katastrofe ništa ne naučimo i ne promijenimo način postupanja u budućnosti.

⁵⁴ Isto. Str. 31.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / sastavio i uredio Edward P. Adcock u suradnji s Marie- Thérèsom Varlamoff i Virginiom Kremp. Str. 24.

⁵⁷ McIlwaine, John. IFLA-in kratki priručnik za pripravnost i planiranje mjera zaštite u slučaju katastrofa / John McIlwaine ; pod nadzorom Marie-Thérèse Varlamoff, predsjednice IFLA-PAC-a. Str. 32.

Istraživanje o zaštiti knjižnične građe u narodnim knjižnicama Bjelovarsko-bilogorske županije

U ožujku 2020. godine provedeno je istraživanje o razini zaštite knjižnične građe u narodnim knjižnicama Bjelovarsko-bilogorske županije. U navedenoj županiji postoji ukupno šest takvih knjižnica, a to su: Narodna knjižnica „Petar Preradović“ Bjelovar, Pučka knjižnica i čitaonica Daruvar, Gradska knjižnica Slavko Kolar Čazma, Gradska knjižnica „Mato Lovrak“ Grubišno Polje, Hrvatska knjižnica i čitaonica „Đuro Sudeta“ Garešnica i Hrvatska knjižnica Općine Hercegovac.

Ciljevi i hipoteze

Cilj istraživanja je vidjeti u kojoj mjeri narodne knjižnice BBŽ provode mjere zaštite knjižnične građe. Za početak istraživanja postavljene su sljedeće hipoteze:

1. Narodne knjižnice Bjelovarsko-bilogorske županije nemaju optimalne mikroklimatske uvjete koji utječu na sve vrste knjižnične građe.
2. Narodne knjižnice Bjelovarsko-bilogorske županije nemaju izrađen Plan mjera za slučaj katastrofe.
3. Narodne knjižnice Bjelovarsko-bilogorske županije nemaju posebno planirana godišnja sredstva za zaštitu knjižnične građe.

Uzorak

Ciljanu skupinu, odnosno uzorak za provođenje istraživanja čine narodne knjižnice Bjelovarsko-bilogorske županije, tj. ravnatelji navedenih knjižnica kao njihovi zakonski predstavnici. Radi se o malom uzorku od samo 6 ispitanika, no istovremeno je pokrivenost uzroka na razini županije stopostotna budući da su istraživanjem obuhvaćene sve narodne knjižnice.

Metodologija

Istraživanje je provedeno u obliku ankete, a ravnatelji narodnih knjižnica su telefonski osobno zamoljeni za suradnju i popunjavanje ankete. Anketa se sastoji od 22 pitanja otvorenog i zatvorenog tipa kojima su obuhvaćeni različiti aspekti zaštite knjižnične građe u narodnim knjižnicama.

Rezultati istraživanja

Po dovršetku prikupljanja podataka provedena je analiza rezultata koja će u nastavku biti prikazana. Svi rezultati bit će prikazani na razini županije, što znači da se neće iznositi konkretni podaci vezani uz pojedine knjižnice koje će na taj način zadržati određenu razinu anonimnosti.

Na samom početku postavljeno je pitanje o tome imaju li knjižnice posebno planirana sredstva za zaštitu knjižnične građe i koliko ona iznose. Pokazalo se da 5 knjižnica ima planirana sredstva za zaštitu knjižnične građe, dok samo 1 knjižnica nema takva sredstva u svom financijskom planu. Ukupni iznos planiranih godišnjih sredstava na razini županije iznosi 55.500,00 kn.

Sljedeće pitanje odnosilo se na provođenje revizije gdje je utvrđeno da svih 6 knjižnica redovito provode reviziju knjižnične građe u skladu s Pravilnikom o reviziji i otpisu knjižnične građe što je vidljivo na Slici 1.

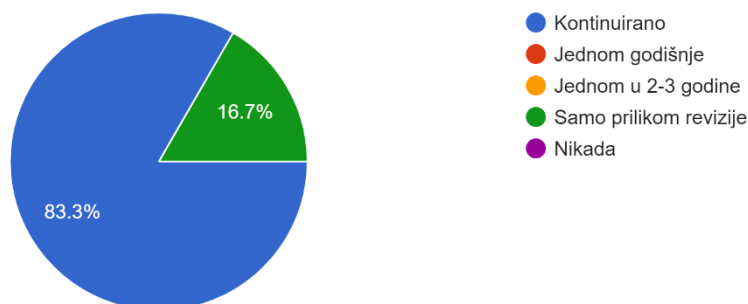

Slika 1: Provođenje revizije

Vezano uz to, ispitana je i učestalost otpisa građe, a grafički prikaz rezultata vidljiv je na Slici 2. Samo jedna knjižnica vrši otpis građe isključivo prilikom revizije, dok ostalih 5 knjižnica kontinuirano izlučuju i otpisuju građu tijekom cijele godine.

3. Koliko često vršite izlučivanje i otpis zastarjele i uništene knjižnične građe?

6 responses

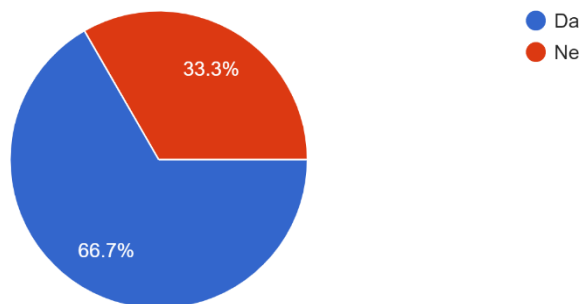

Slika 2: Učestalost izlučivanja i otpisa

Što se tiče postojanja internog dokumenta o rukovanju knjižničnom građom koji bi svaka knjižnica trebala izraditi i prilagoditi svojim potrebama, sa Slike 3 vidljivo je kako 4 knjižnice imaju izrađen takav dokument, a 2 knjižnice ga još uvijek nisu izradile.

4. Ima li Vaša knjižnica izrađen interni akt kojim se definira rukovanje građom?

6 responses

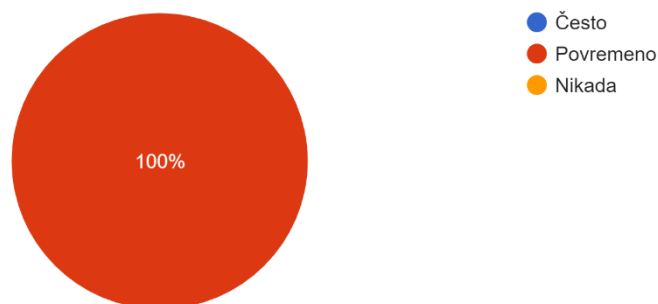

Slika 3: Postojanje internog akta o rukovanju građom

Po pitanju održavanja edukacije o korištenju građe za zaposlenike gdje su mogli odabrati između opcija: često, povremeno i nikada, svih 6 knjižnica je odgovorilo kako povremeno održava takvu vrstu edukacije. (Slika 4) Ista situacija je i sa održavanjem edukacija o korištenju knjižnične građe za korisnike, gdje također svih 6 knjižnica povremeno održava takve edukacije.

5. Koliko često imate edukacija o korištenju građe za zaposlenike?

6 responses

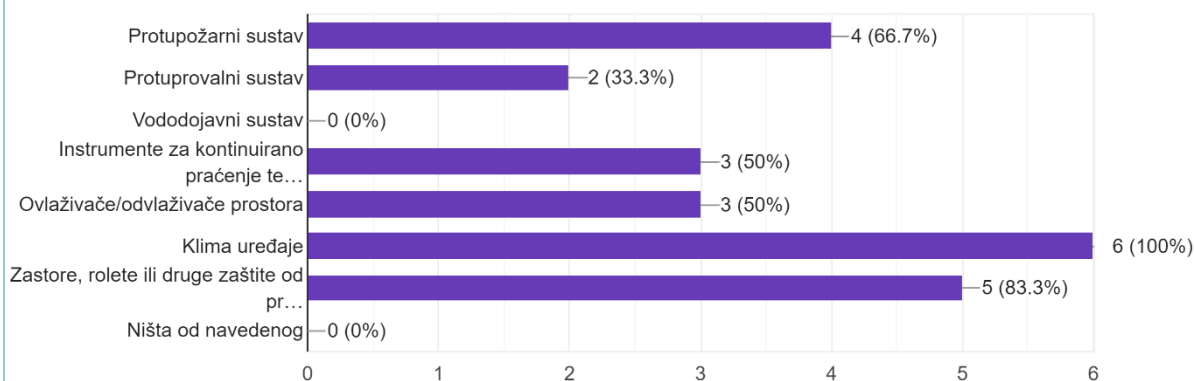
Slika 4: Učestalost edukacija za zaposlenike

U skupini pitanja vezanih za posjedovanje opreme za pomoć u provođenju mjera zaštite u knjižnici ustanovljeno je da nijedna knjižnica nema vododajavni sustav; protuprovalni sustav imaju 2 knjižnice; instrumente za kontinuirano praćenje temperature i relativne vlažnosti zraka te ovlaživače/odvlaživače prostora imaju 3 knjižnice; protupožarni sustav imaju 4 knjižnice; zastore, rolete ili druge zaštite od pretjeranog svjetla ima 5 knjižnica, a samo klima uređaje ima svih 6 knjižnica. Pozitivno je ipak to što svaka od knjižnica ima najmanje dvije od ponuđenih vrsta zaštitne opreme i sustava. Podaci su vidljivi na Slici 5.

Vezano također uz postojeću opremu koju knjižnice posjeduju, pozitivan je dobiveni podatak kako sve knjižnice redovito održavaju navedene sustave i opremu.

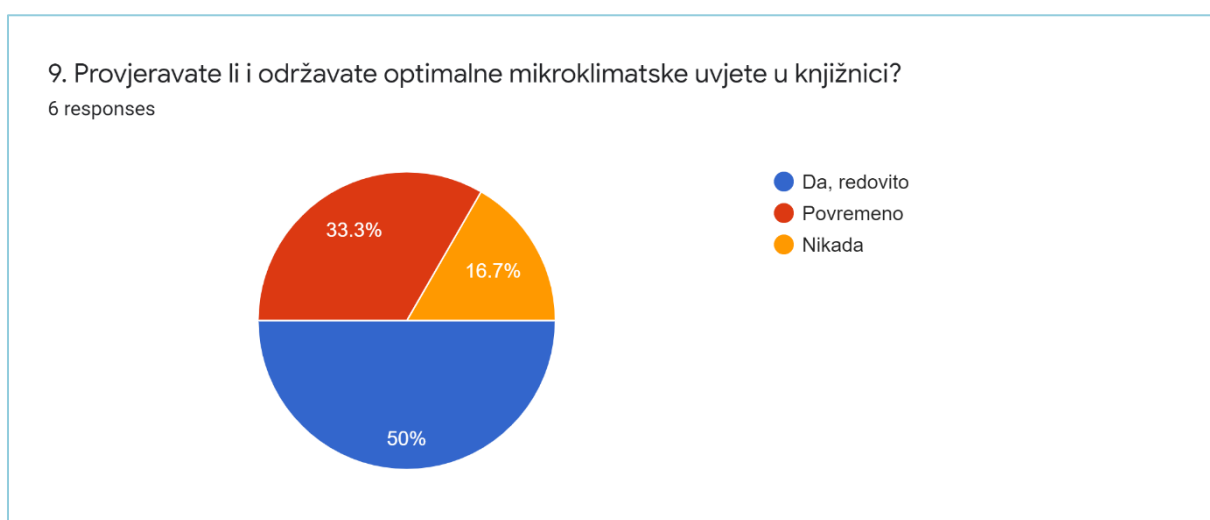
7. Što od opreme za pomoć u provođenju mjera zaštite imate u knjižnici?

6 responses

Slika 5: Oprema za pomoć u provođenju mjera zaštite

Nešto šarolikiji odgovori su na pitanje provjeravaju li i održavaju optimalne mikroklimatske uvjete u knjižnici, što je bilo i za očekivati budući da smo na prethodnom pitanju vidjeli kako samo 3 knjižnice imaju instrumente za kontinuirano praćenje temperature i relativne vlažnosti zraka te ovlaživače/odvlaživače prostora čije posjedovanje je preduvjet za održavanje optimalnih mikroklimatskih uvjeta. Dakle, 3 knjižnice redovito provjeravaju i održavaju optimalne mikroklimatske uvjete, 2 knjižnice to rade povremeno, dok jedna knjižnica nikada ne poduzima potrebne mjere za postizanje optimalnih mikroklimatskih uvjeta.

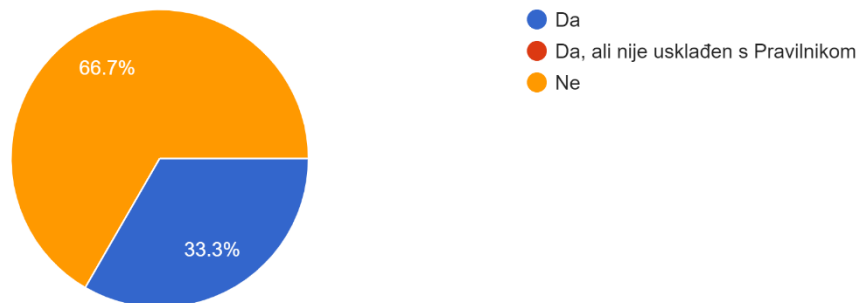

Slika 6: Održavanje optimalnih mikroklimatskih uvjeta

Sljedeća skupina pitanja odnosi se na katastrofe i mjere koje knjižnice poduzimaju kako bi se pripremile na njihov učinak. Osnovno pitanje u ovom dijelu je imaju li knjižnice izrađen Plan mjera za slučaj katastrofe usklađen s Pravilnikom o zaštiti knjižnične građe iz 2005. godine. Kao što vidimo na grafikonu prikazanom na Slici 7, samo 2 knjižnice su potvrdno odgovorile na ovo pitanje, a preostale 4 knjižnice su odgovorile kako nemaju izrađen Plan mjera za slučaj katastrofe, iako je njegova izrada u spomenutom Pravilniku navedena kao zakonska obveza svake knjižnice.

10. Imate li Plan mjera za slučaj katastrofe usklađen s Pravilnikom o zaštiti knjižnične građe iz 2005. godine?

6 responses

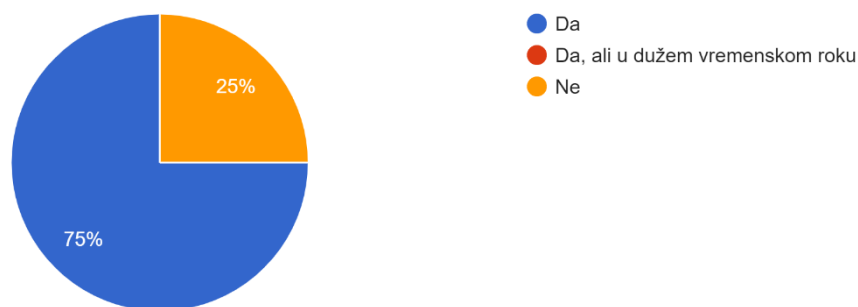
Slika 7: Postojanje Plana mjera za slučaj katastrofe

Obje knjižnice koje imaju izrađen Plan redovito ga provjeravaju i ažuriraju. Jedna knjižnica imala je i vježbu provedbe Plana mjera za slučaj katastrofe, dok druga nikada nije imala takvu vrstu vježbe.

Od 4 knjižnice koje još nemaju izrađen Plan mjera za slučaj katastrofe, 3 knjižnice ga namjeravaju izraditi u idućih godinu dana, dok jedna knjižnica za sada nema namjeru izrade takvog plana. Vidljivo na Slici 8.

11. Ukoliko nemate, namjeravate li ga napraviti u roku godinu dana?

4 responses

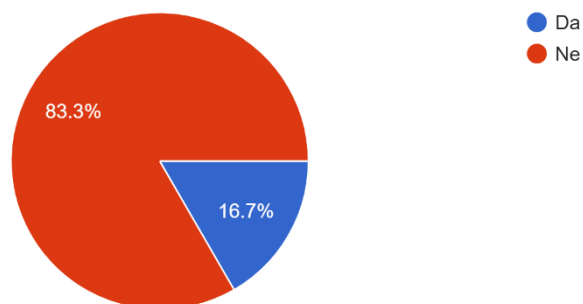

Slika 8: Namjera izrade Plana

Na pitanje jesu li u posljednjih 20 godina imale konkretan slučaj katastrofe i o kojoj katastrofi se radilo 5 knjižnica je odgovorilo negativno, dok je jedna knjižnica potvrdila kako je imala požar nastao uslijed nepažnje radnika prilikom radova na zgradi (Slika 9).

14. Jeste li imali konkretan slučaj katastrofe u posljednjih 20 godina?

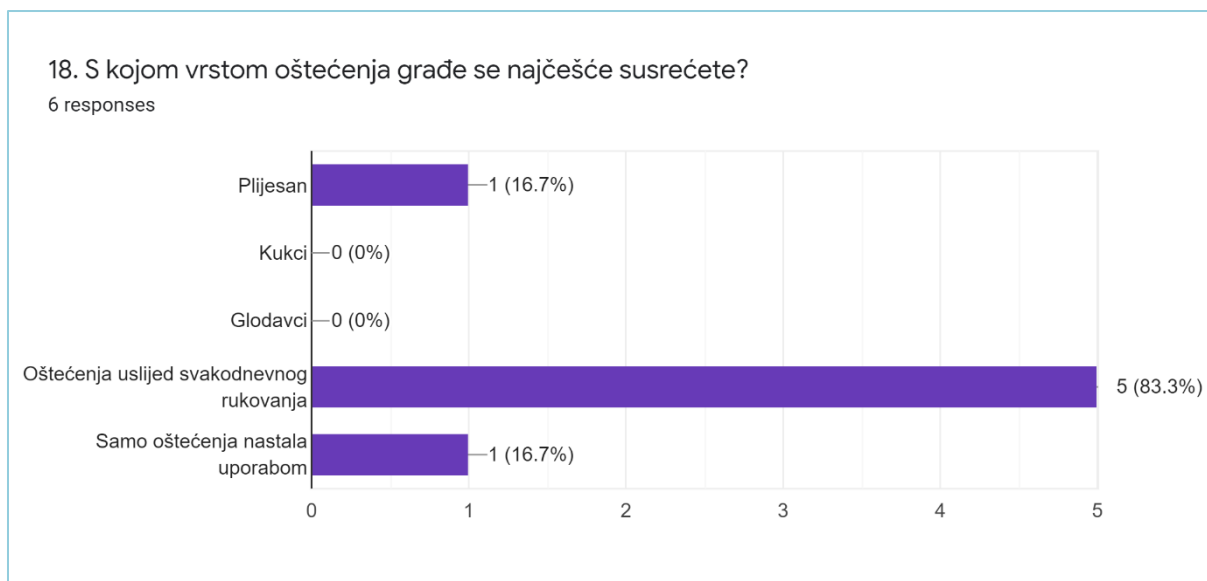
6 responses

Slika 9: Postojanje konkretnog slučaja katastrofe

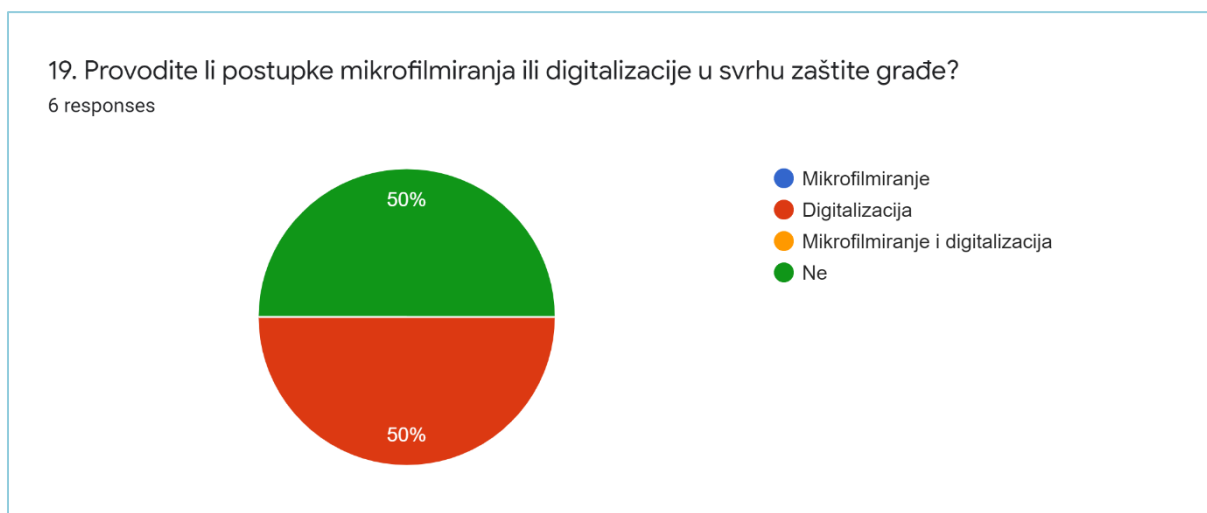
Prilikom te katastrofe nije bio primijenjen Plan mjera za slučaj katastrofe jer on tada u knjižnici nije postojao. Vezano uz to, postavljeno je i pitanje je li se nakon tog događaja nešto promijenilo na bolje u provođenju mjera zaštite gdje je bilo moguće odabrati između odgovora: značajno, djelomično i ne. Na ovo pitanje odgovoreno je da su se mjere zaštite djelomično poboljšale. Što se tiče knjižnične građe oštećene ili potpuno uništene u požaru, ona je u potpunosti otpisana.

Među pitanjima vezanim za oštećenje građe i načinima njene zaštite bilo je i pitanje s kojom vrstom oštećenja građe se knjižničari najčešće susreću. Odgovori koje su dali prikazani su na Slici 10. Svih 6 knjižnica najčešće se susreće s oštećenjima nastalima uslijed svakodnevne uporabe, a jedna knjižnica često ima problema i s plijesni. Iz odgovora je također vidljivo kako oštećenja koja izazivaju kukci, glodavci i slični nametnici u našim knjižnicama nisu česta pojava ili se uopće ne događaju.

Slika 10: Najčešće vrste oštećenja

Na pitanje provode li postupke digitalizacije ili mikrofilmiranja kako bi zaštitile građu 3 knjižnice su odgovorile kako ne provode takve postupke, dok 3 knjižnice provode postupak digitalizacije (Slika 11).

Slika 11: Provođenje postupka mikrofilmiranja i digitalizacije

Među knjižnicama koje provode digitalizaciju ispitano je i koje vrste građe su obuhvaćene tim postupkom. Najviše se digitaliziraju novine, i to u sve 3 knjižnice. Stare i vrijedne knjige te razglednice se digitaliziraju u 2 knjižnice, a časopisi, fotografije i katalozi se digitaliziraju u samo jednoj knjižnici.

Završna pitanja u ovom istraživanju odnose se na razinu svijesti o potrebi zaštite knjižnične građe i glavnim preprekama na tom području. Što se tiče osobnog stava ravnatelja

narodnih knjižnica koji su sudjelovali u ovom istraživanju, svih 6 se izjasnilo kako zaštitu knjižnične građe smatra važnim dijelom knjižničnog poslovanja.

Slika 12: Važnost zaštite građe u knjižničnom poslovanju

Što se tiče glavnih prepreka koje onemogućavaju bolje provođenje mjera zaštite knjižnične građe, svaka knjižnica se mogla izjasniti za više prepreka koje smatra relevantnima za svoju situaciju pa se tako najvećom preprekom pokazao nedostatak finansijskih sredstava kojeg slijede nedostatak vremena i stručnih znanja zaposlenika, a u jednoj knjižnici smatraju kako je problem i u nezainteresiranosti samih knjižničara. Ovi rezultati vidljivi su sa Slike 13.

Slika 13: Glavne prepreke boljem provođenju zaštite građe

Tumačenje rezultata

Kako bismo što bolje mogli proanalizirati rezultate dobivene ovim istraživanjem važno je prisjetiti se početnih hipoteza i vidjeti u kojoj su mjeri one potvrđene ili odbačene kao neutemeljene. Prva hipoteza odnosila se na pretpostavku da narodne knjižnice Bjelovarsko-bilogorske županije nemaju optimalne mikroklimatske uvjete koji utječu na sve vrste knjižnične građe što je samo polovično točno, budući da prema rezultatima istraživanja 3 od 6 knjižnica redovito provjerava i održava optimalne mikroklimatske uvjete.

Druga hipoteza prema kojoj narodne knjižnice Bjelovarsko-bilogorske županije nemaju izrađen Plan mjera za slučaj katastrofe djelomično je točna budući da samo 2 knjižnice imaju napravljen takav plan, dok veći dio, čak 4 knjižnice nemaju izrađen plan. To je donekle očekivan rezultat, s obzirom na neka od prethodnih istraživanja koja su provedena o istoj ili sličnoj problematici. Primjerice, u istraživanju A. Barbarić koje je bilo predstavljeno na 12. danima specijalnih i visokoškolskih knjižnica u Opatiji od 11. do 14. svibnja 2011. godine pod naslovom *Plan za slučaj katastrofe – imaju li ga i trebaju li ga hrvatske knjižnice (na primjeru knjižnica Sveučilišta u Zagrebu)* izneseno je kako od 29 knjižnica u sastavu Sveučilišta u Zagrebu, uključujući i Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu, koje su sudjelovale u istraživanju samo jedna ima pisani plan pripravnosti i postupanja u slučaju katastrofa, dok samo 8 od preostalih knjižnica ima u planu napraviti ga.⁵⁸ Međutim, i dalje je prilično zabrinjavajuća činjenica da nakon toliko godina naglašavanja važnosti mjera preventivne zaštite knjižnične građe, nakon brojnih istraživanja koja su dodatno istaknula problematiku nepostojanja Plana mjera za slučaj katastrofe u knjižnicama diljem svijeta i uz činjenicu da je obvezu izrade takvog plana propisalo Ministarstvo kulture u Pravilniku o zaštiti knjižnične građe iz 2005. godine mnoge knjižnice još uvijek ne shvaćaju važnost preventivnog djelovanja na području zaštite knjižnične građe.

Posljednja hipoteza odnosila se na to da narodne knjižnice Bjelovarsko-bilogorske županije nemaju posebno planirana godišnja sredstva za zaštitu knjižnične građe. Ova pretpostavka se, nasreću, pokazala netočnom. Naime, 5 od 6 knjižnica ima planiran određeni godišnji iznos namijenjen za zaštitu građe, iako je taj iznos još uvijek relativno nizak kada se usporedi sa sredstvima koja se izdvajaju za nabavu nove građe. Ako to usporedimo sa sličnim istraživanjem koje su proveli T. Klobučar, D. Hasenay i M. Krtalić s Filozofskog fakulteta u

⁵⁸ Barbarić, Ana. Plan za slučaj katastrofe – imaju li ga i trebaju li ga hrvatske knjižnice? (Na primjeru knjižnica Sveučilišta u Zagrebu). // Knjižnice: kamo i kako dalje? / uredile Alisa Martek i Elizabeta Rybak Budić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2013. Str. 3-14.

Osijeku o zaštiti knjižnične građe u školskim knjižnicama, vidimo da se po ovom konkretnom pitanju izdvajanja financijskih sredstava za zaštitu građe dogodio određeni pomak, budući da se od 92 knjižnice koje su sudjelovale u istraživanju samo njih 25, odnosno 27% izjasnilo kako u financijskom planu imaju uvrštena takva sredstva.⁵⁹ To pokazuje da, iako se na ovom području svijest o važnosti zaštite građe polako povećava, ona je još uvijek daleko od onog ideala da je isplativije ulagati u zaštitu postojeće građe, nego u kupnju nove.

U istraživanju su potvrđene još neke očekivane pretpostavke koje govore u prilog tome da najviše oštećenja na građi ipak nastaje njenim redovnim korištenjem, bilo od strane korisnika ili samih knjižničara, pa je u skladu s tim važno provoditi redovite edukacije o pravilnom korištenju građe.

Ono što je također vidljivo iz rezultata istraživanja je da sve knjižnice na izravno pitanje o prepoznavanju važnosti zaštite knjižnične građe kao bitnom dijelu poslovanja daju potvrđan odgovor. No, imajući u vidu ostale elemente, kao što je nepostojanje Plana mjera za slučaj katastrofe ili internih dokumenata o rukovanju građom za čiju izradu nisu potrebna nikakva financijska sredstva, nego samo volja i znanje, jasno je da u konačnici taj aspekt zaštite ipak nije prepoznat kao jedan od važnijih aspekata knjižničnog poslovanja.

⁵⁹ Klobučar, Tihomira; Hasenay, Damir; Krtalić, Maja. Zaštita knjižnične građe u školskim knjižnicama. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 57, 4(2014), 239-257. Dostupno i na: <https://hrcak.srce.hr/142322>

Zaključak

Iako knjižnice u različitim oblicima postoje od najstarijih vremena, zaštita knjižnične građe jedno je od područja čija važnost se dosta kasno uvidjela. Veća pažnja ovom području počela se pridavati u drugoj polovici 20. stoljeća, no unatoč naporima Međunarodnog saveza knjižničarskih društava i ustanova da konstantno radi na podizanju svijesti o ovoj problematici, mnogi knjižničari još nisu prepoznali da je zaštita postojećih knjižničnih zbirki jednako važna kao i nabava nove građe. Velik broj njih se još uvijek vodi mišlju kako je uzalud trošiti energiju, vrijeme i novac na mjere preventivne zaštite jer su katastrofe i ostale nepogode koje mogu zadesiti knjižničnu građu „nešto što se događa drugima, a ne nama“. Međutim, brojna iskustva, od kojih su neka spomenuta i u ovom radu, potvrđuju kako je to daleko od istine. Stoga bi trebalo uložiti još napora da bi shvatili da nijedna knjižnica nije toliko bogata da si može dopustiti nepoduzimanje osnovnih mjera preventivne zaštite knjižnične građe.

Velika prepreka provođenju mjera zaštite u knjižnicama je svakako nedostatak financijskih sredstava, no to ne smije biti izgovor za njihovo neprovođenje. Postoje brojna razumna rješenja i svakodnevni postupci koji ne iziskuju dodatna financijska sredstva, a pomoću kojih knjižničari mogu dati veliki doprinos očuvanju postojećih zbirki.

Zaštita knjižnične građe mora u budućnosti biti prepoznata kao jedan od temelja knjižnične djelatnosti jer su knjižnice vrijedne onoliko koliko su vrijedne zbirke koje se u njima nalaze.

Popis literature

1. IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice / uredile Christie Koontz i Barbara Gubbin. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011.
2. Giardullo, Antonio. Zaštita i konzervacija knjiga: materijali, tehnike i infrastruktura. Beograd : Clio : Narodna biblioteka Srbije, 2005.
3. IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / sastavio i uredio Edward P. Adcock u suradnji s Marie- Thérèsom Varlamoff i Virginiom Kremp. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003.
4. McIlwaine, John. IFLA-in kratki priručnik za pripravnost i planiranje mjera zaštite u slučaju katastrofa / John McIlwaine ; pod nadzorom Marie-Thérèse Varlamoff, predsjednice IFLA-PAC-a. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2012.
5. Pravilnik o zaštiti knjižnične građe. // Narodne novine 52(2005) [citirano: 2020-03-15]. Dostupno na https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2005_04_52_1001.html
6. Plijesan. // Jezikoslovac. [citirano: 2020-03-16]. Dostupno na <https://jezikoslovac.com/word/arjk>
7. Krtalić, Maja; Hasenay, Damir. Edukacija korisnika o zaštiti knjižnične građe – načela i primjeri. [citirano: 2020-03-16]. Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:966680>
8. Upute za poslovanje narodnih knjižnica / uredila Aleksandra Malnar. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 1996.
9. Katastrofa. // Struna – Hrvatsko strukovno nazivlje. [citirano: 2020-03-18]. Dostupno na <http://struna.ihj.hr/naziv/katastrofa/33912/>
10. Mihalić, Snježana; Abolmasov, Biljana; Krkač, Martin; Ferić, Pavle. Regionalni prikaz prirodnih hazarda u dijelu jugoistočne Europe // Zbornik 4. Hrvatskog geološkog kongresa / urednica Marija Horvat. Zagreb : Hrvatski geološki institut, 2010. Str. 168-169. [citirano: 2020-03-18]. Dostupno na: <https://www.bib.irb.hr/483941?rad=483941>

11. Barbarić, Ana. Plan za slučaj katastrofe – imaju li ga i trebaju li ga hrvatske knjižnice? (Na primjeru knjižnica Sveučilišta u Zagrebu). // Knjižnice: kamo i kako dalje? / uredile Alisa Martek i Elizabeta Rybak Budić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2013.
12. Procjena ugroženosti Republike Hrvatske od prirodnih i tehničko-tehnoloških katastrofa i velikih nesreća / Republika Hrvatska, Državna uprava za zaštitu i spašavanje. Zagreb, ožujak 2013. [citirano: 2020-03-18]. Dostupno na: <http://upvh.hr/wp-content/uploads/2017/02/PROCJENA-web-20.03.2013..pdf>
13. Filozofski nakon potresa. // Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu 23.03.2020. [citirano: 2020-03-26]. Dostupno na: <https://web2020.ffzg.unizg.hr/blog/2020/03/23/filozofski-nakon-potresa/>
14. Franjevački samostan na Kaptolu evakuiran, tornju prijete urušavanje; vojnici izmještaju knjižnicu. // Tportal.hr 25.03.2020. [citirano: 2020-03-26]. Dostupno na: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/franjevacki-samostan-na-kaptolu-evakuiran-tornju-prijete-urusavanje-vojnici-izmjestaju-knjiznicu-foto-20200325>
15. Klobučar, Tihomira; Hasenay, Damir; Krtalić, Maja. Zaštita knjižnične građe u školskim knjižnicama. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 57, 4(2014), 239-257. Dostupno i na: <https://hrcak.srce.hr/142322>

Popis slika

Slika 1: Provođenje revizije	31
Slika 2: Učestalost izlučivanja i otpisa.....	32
Slika 3: Postojanje internog akta o rukovanju građom	32
Slika 4: Učestalost edukacija za zaposlenike	33
Slika 5: Oprema za pomoć u provođenju mjera zaštite.....	33
Slika 6: Održavanje optimalnih mikroklimatskih uvjeta.....	34
Slika 7: Postojanje Plana mjera za slučaj katastrofe	35
Slika 8: Namjera izrade Plana	35
Slika 9: Postojanje konkretnog slučaja katastrofe.....	36
Slika 10: Najčešće vrste oštećenja	37
Slika 11: Provođenje postupka mikrofilmiranja i digitalizacije.....	37
Slika 12: Važnost zaštite građe u knjižničnom poslovanju.....	38
Slika 13: Glavne prepreke boljem provođenju zaštite građe.....	38

Prilog 1: Anketni upitnik

Diplomski rad: Zaštita knjižnične građe: stanje u narodnim knjižnicama Bjelovarsko-bilogorske županije

1. Kolika godišnja financijska sredstva imate za zaštitu građe?

2. Provodite li redovito reviziju knjižnične građe u skladu s Pravilnikom o reviziji i otpisu knjižnične građe?
 - Da
 - Da, ali ne u skladu s Pravilnikom
 - Ne
3. Koliko često vršite izlučivanje i otpis zastarjele i uništene knjižnične građe?
 - Kontinuirano
 - Jednom godišnje
 - Jednom u 2-3 godine
 - Samo prilikom revizije
 - Nikada
4. Ima li Vaša knjižnica izrađen interni akt kojim se definira rukovanje građom?
 - Da
 - Ne
5. Koliko često imate edukacija o korištenju građe za zaposlenike?
 - Često
 - Povremeno
 - Nikada
6. Koliko često imate edukacija o korištenju građe za korisnike?
 - Često
 - Povremeno
 - Nikada
7. Što od opreme za pomoć u provođenju mjera zaštite imate u knjižnici?
 - Protupožarni sustav
 - Protuprovalni sustav
 - Vododojavni sustav

- Instrumente za kontinuirano praćenje temperature i relativne vlažnosti zraka
 - Ovlaživače/odvlaživače prostora
 - Klima uređaje
 - Zastori, rolete ili druge zaštite od pretjeranog svjetla
 - Ništa od navedenog
8. Održavate li redovito navedene sustave i opremu koju posjedujete u knjižnici?
- Da, redovito
 - Povremeno
 - Nikada
9. Provjeravate li i održavate optimalne mikroklimatske uvjete u knjižnici?
- Da
 - Povremeno
 - Ne
10. Imate li Plan mjera za slučaj katastrofe usklađen s Pravilnikom o zaštiti knjižnične građe iz 2005. godine?
- Da
 - Da, ali nije usklađen s Pravilnikom
 - Ne
11. Ukoliko nemate, namjeravate li ga napraviti u roku godinu dana?
- Da
 - Da, ali u dužem vremenskom roku
 - Ne
12. Ukoliko imate, provjeravate li ga i ažurirate redovito?
- Da, redovito
 - Povremeno
 - Nikada
13. Jeste li ikada imali vježbu provedbe Plana mjera za slučaj katastrofe?
- Da
 - Ne
14. Jeste li imali konkretan slučaj katastrofe u posljednjih 20 godina?
- Da
 - Ne

15. Je li se u tom slučaju Plan mjera za slučaj katastrofe pokazao učinkovitim?

- Da
- Djelomično
- Ne
- Plan nije proveden
- Plan tada nije postojao

16. Je li oštećena knjižnična građa restaurirana ili otpisana?

- Restaurirana
- Djelomično restaurirana
- Otpisana

17. Je li se poslije toga išta promijenilo na bolje u provođenju mjera zaštite?

- Da, značajno
- Da, djelomično
- Ne

18. S kojom vrstom oštećenja građe se najčešće susrećete?

- Plijesan
- Kukci
- Glodavci
- Oštećenja uslijed svakodnevnog rukovanja
- Druga oštećenja. Koja? _____

19. Provodite li postupke mikrofilmiranja ili digitalizacije u svrhu zaštite građe?

- Mikrofilmiranje
- Digitalizacija
- Mikrofilmiranje i digitalizacija
- Ne

20. Koja građa je obuhvaćena postupcima mikrofilmiranja/digitalizacije?

- Novine
- Časopisi
- AV građa
- Stare i vrijedne knjige
- Građa koja se puno koristi
- Karte, atlasi
- Fotografije

Druga vrsta građe. Koja? _____

21. Smatrate li zaštitu knjižnične građe važnim dijelom knjižničnog poslovanja?

Da

Djelomično

Ne

22. Koje su po Vašem mišljenju glavne prepreke boljem provođenju zaštite?

Nedostatak financijskih sredstava

Nedostatak vremena

Nezainteresiranost

Nedostatak stručnih znanja zaposlenika

Drugo. Što? _____